مقدمهٔ ناشر

حتماً شما هم وقتی تاریخ می‌خونید به خاطر اشتباه‌های تاریخی که سرنوشت آیندگان رو به گند کشید، حرص می‌خورید! به نظرم حرص‌آورترین بخش تاریخ، آموزنده‌ترین قسمتشه. یک اشتباه تاریخی رو ممکنه یک آدم (مثل پادشاه یا خلیفه یا رئیس‌جمهور یا ...)، یک گروه (مثل پارلمان یا طبقهٔ اجتماعی یا صنف یا ...) یا حتی یک ملت مرتکب شده باشه. نقطهٔ مشترک همشون اینه که اگه از این آدما بپرسیم: «دوست عزیز آخه چرا اشتباه تاریخی کردی؟» جواب می‌دن: «شما هم اگر جای ما بودین همین کار رو می‌کردین.»

به نظر من هم درست می‌گن. خود ما هم در زندگیمون تصمیم‌های اشتباهی گرفتیم که موقع تصمیم‌گیری فکر می‌کردیم داریم بهترین تصمیم دنیا رو می‌گیریم. حالا سؤال اینه که چه‌طور می‌تونیم جلوی یک اشتباه تاریخی رو بگیریم؟ پاسخ این سؤال یک کلمه است: «علم!»

یکی از علم‌هایی که می‌تونه جلوی اشتباه‌های تاریخی رو بگیره علم تاریخه، یعنی با تجربهٔ گذشته می‌شه آینده‌نگر شد. حتماً اصطلاح «حافظهٔ تاریخی» به گوشتون خورده. مردمی که «حافظهٔ تاریخیشون» ضعیف باشه، زود گول می‌خورن و زیاد اشتباه می‌کنن.

تاریخ، پر از تجربه‌های ارزنده است. بیایم حافظهٔ تاریخیمون رو تقویت کنیم تا کم‌تر مرتکب اشتباه تاریخی بشیم.

مؤلف‌های این کتاب تاریخ رو خیلی شسته‌رُفته و تر و تمیز برای شما نوشتن و با نمونه سؤال‌هایی که طرح کردن، مطالب کتاب درسی رو خوب پوشش دادن. مطمئنم که شما با خوندن این کتاب هم کیف می‌کنید هم ۲۰ می‌گیرید. پس جا داره یه کف مرتب برای مؤلفای این کتاب بزنیم.

مرسی از سعید بهروزی‌فر که با تلاش و پیگیری‌هاش کتاب‌های ماجرای بیست رشتهٔ انسانی رو به بهترین نحو به سرمنزل مقصود رسوند.

هم‌چنین یه تشکر ویژه هم از خانم‌ها دورینا جوادی و نوشین الهامی می‌کنم که سختی اصلی این کتاب به روی دوش آن‌ها بود.

و ممنونم از بر و بچه‌های زحمتکش تولید که مثل همهٔ کتاب‌های دیگه، کتاب تاریخ ماجرای بیست رو به بهترین شکل آماده کردند.

زندگیتون پر از فتوحات تاریخی!

مقدمهٔ مؤلف

تاریخ فقط قصه‌ی گذشته‌ها نیست؛ یه جور روایت زنده‌ست از راه سخت و پرپیچ‌وخم آدم‌ها. مثل یه آینه‌ست که اگر درست نگاهش کنی، می‌تونی حال و حتی فردای خودت رو توش ببینی.

این کتاب برای همین نوشته شده، واسه این‌که تاریخ تو حصار کلمات خشک و رسمی نباشه، بلکه تبدیل بشه به یه جور گفت‌وگو بین «قدیم» و «جدید».

این‌جا قرار نیست فقط اسم و سال اتفاق‌ها رو ردیف کنیم. هدف اینه که معنی‌ها و ارتباط‌ها رو پیدا کنیم، چیزایی که می‌تونه ذهن پرسشگر شما رو به فکر بندازه. واسه همین هر درس، اول با یه توضیح ساده شروع می‌شه، بعد نکته‌های مهمشو جدا کردیم و آخرش هم یه سری سؤال گذاشتیم، اما نه فقط برای امتحان، بلکه برای این‌که زاویهٔ دیدتون باز بشه و یاد بگیرید نگاه انتقادی داشته باشید.

اگه بعد از خوندن این کتاب، حتی یه بار با خودتون فکر کنید: «خب حالا فهمیدم چرا این اتفاق مهمه!»؛ یعنی کارمون رو درست انجام دادیم.

می‌دونم کتاب بی‌نقص نیست، واسه همین هر پیشنهاد یا نقدی داشته باشید می‌تونه به بهترشدنش کمک کنه.

- در بخش «مقدمه» هر درس، توضیح می‌دهیم که قرار است در آن درس چه محوری را دنبال کنید و چه چیزی را یاد بگیرید.
- در قسمت «نکته»، نکات مهم، تکرارشونده یا حتی حاشیه‌ای ولی امتحانی را برایتان جدا کرده‌ایم.
- در بخش «خلاصه‌نموداری»، هر درس را با نگاهی به سؤال‌های پرتکرار سال‌های اخیر، در قالب نمودار خلاصه کرده‌ایم تا بتوانید در کم‌ترین زمان، بیشترین اطلاعات را مرور کنید.
- در «یادت بمونه‌ها» نکاتی را آورده‌ایم که حتماً باید ملکه ذهن‌تان شود، چون به احتمال زیاد در امتحان نهایی سروکله‌شان پیدا می‌شود!
- پاورقی‌ها هم حسابی جذابند! در آن‌ها نکات جالب و حاشیه‌ای از تاریخ آمده که هم باعث جذاب‌ترشدن درس می‌شود و هم گاهی در سؤال دیده شده.

هدف ما از این کتاب، فقط حفظ طوطی‌وار مطالب نیست، بلکه کمک می‌کنیم تا مفاهیم را با منطق تاریخی‌اش بفهمید و از پس هر نوع سؤالی در امتحان نهایی بربیایید.

مانا و برقرار باشید.

عرفان شهرائینی

فهرست

فصل اول: تاریخ‌شناسی

درس اول: منابع پژوهش در تاریخ اسلام و ایران دوران اسلامی ۸

درس دوم: روش پژوهش در تاریخ؛ بررسی و سنجش اعتبار شواهد و مدارک ۱۶

فصل دوم: ظهور اسلام، حرکتی تازه در تاریخ بشر

درس سوم: اسلام در مکه ۲۲

درس چهارم: امت و حکومت نبوی ﷺ در مدینه ۳۱

درس پنجم: تثبیت و گسترش اسلام در دوران خلفای نخستین ۴۲

درس ششم: امویان بر مسند قدرت ۵۲

درس هفتم: جهان اسلام در عصر خلافت عباسی ۶۳

فصل سوم: ایران؛ از ورود اسلام تا پایان صفویه

درس هشتم: اسلام در ایران؛ زمینه‌های ظهور تمدن اسلامی ـ ایرانی ۷۶

درس نهم: ظهور و گسترش تمدن ایرانی ـ اسلامی ۸۶

درس دهم: ایران در دوران غزنوی، سلجوقی و خوارزمشاهی ۹۷

درس یازدهم: حکومت، جامعه و اقتصاد در عصر مغول ـ تیموری ۱۱۰

درس دوازدهم: فرهنگ و هنر در عصر مغول ـ تیموری ۱۲۰

درس سیزدهم: تحولات سیاسی و اقتصادی ایران در دورهٔ صفوی ۱۳۰

درس چهاردهم: فرهنگ و تمدن در عصر صفوی ۱۴۲

فصل چهارم: اروپا در قرون وسطا و عصر جدید

درس پانزدهم: قرون وسطا ۱۵۲

درس شانزدهم: رنسانس و عصر جدید ۱۶۳

پاسخ‌نامه

پاسخ سؤال‌های امتحانی ۱۷۵

امتحانات

نمونه امتحان نوبت اول (امتحان شمارهٔ ۱) ۲۱۴
پاسخ سؤال‌های امتحانی نوبت اول (امتحان شمارهٔ ۱) ۲۲۴
نمونه امتحان نوبت اول (امتحان شمارهٔ ۲) ۲۱۶
پاسخ سؤال‌های امتحانی نوبت اول (امتحان شمارهٔ ۲) ۲۲۴
نمونه امتحان نوبت دوم (امتحان شمارهٔ ۳) ۲۱۸
پاسخ سؤال‌های امتحانی نوبت دوم (امتحان شمارهٔ ۳) ۲۲۵
نمونه امتحان نوبت دوم (امتحان شمارهٔ ۴) ۲۲۰
پاسخ سؤال‌های امتحانی نوبت دوم (امتحان شمارهٔ ۴) ۲۲۶
نمونه امتحان نوبت دوم (امتحان شمارهٔ ۵) ۲۲۲
پاسخ سؤال‌های امتحانی نوبت دوم (امتحان شمارهٔ ۵) ۲۲۶

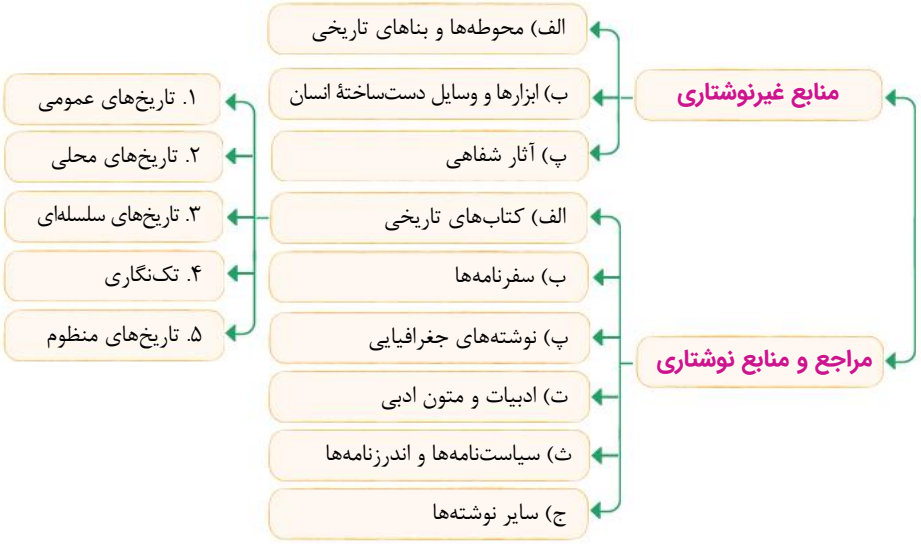
درس‌نامه و سؤالات امتحانی

درس ۱: منابع پژوهش در تاریخ اسلام و ایران دوران اسلامی

مقدمه: *تاریخ یه دانشه که روش‌ها و قواعد مخصوص به خودش رو داره. پژوهش‌گرهایی که تو این زمینه کار می‌کنن، (یعنی همون مورخ‌ها)، با دقت سراغ منابع تاریخی می‌رن، شواهد مختلف رو دنبال می‌کنن، اونا رو بررسی می‌کنن و از توش، اتفاق‌ها و تغییرات گذشته رو در میارن و تحلیل می‌کنن. منابعی که برای شناخت زندگی مردم در گذشته استفاده می‌شن، شکل‌های مختلفی دارن. توی این درس با این منابع آشنا می‌شی، ویژگی‌های هر کدوم رو می‌فهمی و با هم مقایسه‌شون می‌کنی تا بتونی تاریخ اسلام و ایران در دوران اسلامی رو بهتر درک کنی.*

گونه‌های منابع تاریخی از ظهور اسلام تا پایان عصر صفوی

مورخان برای آگاهی از چگونگی وقوع رویدادهای گذشته به منابع مختلفی رجوع می‌کنند. در این‌جا به اختصار با گونه‌های مختلف منابع تاریخ ایرانِ دورهٔ اسلامی تا پایان عصر صفوی آشنا می‌شوید.

۱. منابع غیرنوشتاری

الف. محوطه‌ها و بناهای تاریخی آثار و بناهای برجای‌مانده از دورهٔ تاریخی مورد مطالعه، به مورخان این امکان را می‌دهد تا از اوضاع **فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی** و **نظامی** دوران گذشته آگاهی یابند.

مکان‌های تاریخی	آثار و بناهای تاریخی
بستر وقوع یک رویداد تاریخی به شمار می‌روند. مانند: ۱. غار حِرا، ۲. کوه اُحد و یا ۳. دشت چالدران	از مهم‌ترین منابع و مراجع پژوهش دربارهٔ گذشته‌های دور و نزدیک محسوب می‌شوند. این آثار به مورخان برای فهم عمیق‌تر و بازسازی دقیق‌تر گذشته‌ها کمک می‌کنند. **مانند:** ۱. میدان نقش جهان، ۲. مسجد گوهرشاد و به طور کلی آثار ساختمانی و معماری نظیر کاخ‌ها، کاروانسراها، قلعه‌ها و برج‌ها، زیارتگاه‌ها، مقبره‌ها، پل‌ها و جاده‌ها، آب‌انبارها، مساجد و کلیساها، معابد و خانقاه‌ها، بنادر و اسکله‌ها و روستاها و شهرهای قدیمی

ب. ابزارها و وسایل دست‌ساختهٔ انسان تمامی دست‌ساخته‌های انسانی بازمانده از گذشته که گواه روشنی بر نوع ۱ فرهنگ ۲ عقاید و ۳ آداب و رسوم پیشینیان هستند.

مثال: انواع پوشاک، جواهرات، ابزارهای کشاورزی، ظروف، وسایل حمل‌ونقل، اشیای هنری مثل مجسمه‌ها، تابلوهای نقاشی، سازهای موسیقی، جنگ‌افزارها، وسایل خانگی

نکته: این دسته از آثار برای مورخان، جزو منابع موثق محسوب می‌شوند و اطلاعات مفیدی برای بازآفرینی گذشته در اختیار آن‌ها قرار می‌دهند. بررسی این آثار به طور خاص در قلمرو دانش‌هایی چون ۱ باستان‌شناسی، ۲ معماری و ۳ هنر قرار می‌گیرند.

پ. آثار شفاهی مطالعهٔ روشمند افسانه‌ها و اساطیر اقوام در دوره‌های مختلف تاریخی، خاطرات شفاهی، انواع مختلف ادبیات عامیانه، اعم از داستان‌های تاریخی، قهرمانی، اخلاقی و تخیلی، گونه‌های متفاوت مثل‌ها، لطیفه‌ها و انواع شعر ← مانند ۱ دوبیتی ۲ تصنیف ۳ ترانه ۴ لالایی.

این آثار به ما برای **شناخت فرهنگ، آداب، رسوم و سنت‌های مختلف اجتماعی** در دوره‌های مختلف، کمک زیادی می‌کنند.

حالا تو بگو

جمله‌های درست یا نادرست را مشخص کنید.

۱- میدان نقش جهان و مسجد گوهرشاد نمونه‌هایی از مکان‌های تاریخی هستند.

۲- آثار و بناهای برجای‌مانده از موزهٔ تاریخی مورد مطالعه، به مورخان این امکان را می‌دهند تا از اوضاع فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و نظامی دوران گذشته آگاهی یابند.

گزینه‌های مناسب را انتخاب کنید.

۳- بررسی کدام آثار که به طور خاص، در قلمرو دانش‌هایی چون باستان‌شناسی، معماری و هنر قرار می‌گیرند، اطلاعات بسیار مفیدی برای بازآفرینی گذشته در اختیار مورخان می‌گذارند؟

۱) محوطه‌ها و بناهای تاریخی ۲) مکان‌های تاریخی ۳) آثار و بناهای تاریخی ۴) ابزارها و وسایل دست‌ساختهٔ انسان

پاسخ: ۱ نادرست ۲ درست ۳ گزینهٔ «۴»

۲. مراجع و منابع نوشتاری

مراجع و منابع مکتوب تاریخ اسلام و ایران در دوران اسلامی، بسیار متنوع و متعددند.

الف. کتاب‌های تاریخی از جمله مهم‌ترین منابع پژوهش در گذشته، کتاب‌های تاریخی هستند که توسط مورخان دوره‌های مختلف نوشته شده‌اند. کتاب‌های تاریخی تألیف‌شده در دوران اسلامی از تنوع خاصی برخوردارند. در ادامه با برخی از انواع کتاب‌های تاریخی آشنا می‌شوید.

انواع کتاب‌های تاریخی:

۱. تاریخ‌های عمومی

تاریخ‌نگاری عمومی یکی از شاخه‌های تاریخ‌نگاری در ایران است که از **قرن سوم هجری قمری** آغاز شد و تا **اواخر عصر قاجار** تداوم یافت.

ترتیب روایت‌ها:
- ۱. مؤلفان این دسته از آثار، نگارش تاریخ جهان را از آفرینش عالم آغاز می‌کردند و سپس به شرح زندگی حضرت آدم و دیگر پیامبران می‌پرداختند.
- ۲. پس از آن، تاریخ اساطیری ایران را از کیومرث آغاز و به پایان دورهٔ ساسانیان ختم می‌کردند.
- ۳. در ادامه، رویدادهای تاریخ اسلام و سلسله‌های ایرانی را تا زمان حیات خود ثبت و ضبط می‌کردند.

نمونه: از مهم‌ترین و مشهورترین تاریخ‌های عمومی می‌توان به **تاریخ طبری** تألیف **محمد بن جریر طبَری** (۲۲۴ - ۳۱۰ ق) اشاره کرد.

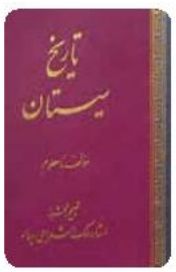

۲. تاریخ‌های محلی

تاریخ‌های محلی یکی از مهم‌ترین گونه‌های تاریخ‌نگاری و یکی از گنجینه‌های مهم اطلاعات **سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و نظامی** و نیز **جغرافیایی** شهرها و مناطق ایران است.

انگیزهٔ نگارش: انگیزهٔ اصلی نویسندگان این دسته از کتاب‌های تاریخی، ۱. ثبت و ضبط رویدادهای تاریخی، ۲. بیان ویژگی‌های جغرافیایی و اقتصادی و ۳. نگارش زندگی‌نامهٔ مفاخر و مشاهیر محلی بوده است.

نمونه: از معروف‌ترین آثار تاریخی محلی می‌توان به **تاریخ سیستان** از مؤلفی **ناشناخته**، در موضوع تاریخ سیستان از ایام قدیم تا سال ۷۲۵ ق اشاره کرد.

۳. تاریخ‌های سلسله‌ای

یکی دیگر از گونه‌های تاریخ‌نگاری که در دورهٔ اسلامی در ایران رواج یافت، تاریخ‌های سلسله‌ای بود.

انگیزهٔ نگارش: فرمانروایان بزرگ و کوچک به منظور ثبت و ضبط رویدادهای دوران خود، معمولاً ادیبان و دانشمندان را تشویق و مأمور به تدوین این رویدادها می‌کردند.

تلفیق با تاریخ‌نگاری محلی: با گسترش تاریخ‌نویسی سلسله‌ای در میان سلسله‌های محلی، این نوع تاریخ‌نویسی با تاریخ‌نویسی محلی پیوستگی یافت.

نمونه: کتاب **تاریخ بیهقی** اثر **ابوالفضل بیهقی** در تاریخ **غزنویان** از مشهورترین تاریخ‌های سلسله‌ای است.

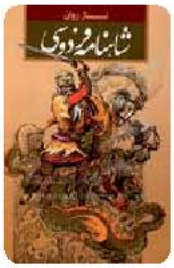
۴. تک‌نگاری

این نوع تاریخ‌نگاری از دورهٔ تیموریان به بعد مرسوم شد.

ویژگی اصلی: در این نوع تاریخ‌نگاری مؤلفان عموماً به اشارهٔ فرمانروا، تاریخ زندگی او را به صورت متمرکز و ویژه توصیف و ثبت و ضبط می‌کردند.

نمونه: از مشهورترین تک‌نگاری‌ها می‌توان به **عَجائب المقدور فی نوائب تیمور** (زندگی شگفت‌آور تیمور) تألیف **ابن‌عربشاه** دربارهٔ **تیمور** اشاره کرد.

۵. تاریخ‌های منظوم

- سرودن منظومه‌های حماسی و تاریخی که در ایران پیشینهٔ دیرینه‌ای داشت، در **دورهٔ مغولان** رواج و رونق بسیاری یافت.
- **ویژگی اصلی** ← سرایندگان این نوع آثار، رویدادهای تاریخی را به نظم می‌کشیدند.
- **نمونه** ← از برجسته‌ترین منظوم‌های حماسی و تاریخی، **شاهنامه**، اثر گران‌سنگ و بلندآوازهٔ **حکیم ابوالقاسم فردوسی** است.

ب. سفرنامه‌ها اطلاعات مفیدی از **زندگی اجتماعی** مردم ایران ارائه می‌کنند که در دیگر منابع **کم‌تر** دیده می‌شوند. بسیاری از جهان‌گردان گنجینه‌ای از اطلاعات ارزشمند دربارهٔ تاریخ اجتماعی و فرهنگی و جغرافیای تاریخی سرزمین‌هایی را که دیده‌اند از جمله ایران به صورت سفرنامه ارائه داده‌اند.

سفرنامهٔ ناصرخسرو ـ سیاحت‌نامهٔ شاردن

پ. نوشته‌های جغرافیایی بررسی و مطالعهٔ محیط جغرافیایی رویدادها، در پژوهش‌های تاریخی اهمیت زیادی دارد.

- نوشته‌های جغرافیایی ← موضوع ← نوشته‌های جغرافیایی اطلاعات بسیار بااهمیتی دربارهٔ آداب و رسوم، فرهنگ، نوع معیشت، آب‌وهوا وضعیت اقتصادی، وضعیت نظامی راه‌ها، کالاها قاره‌ها، برج‌ها، بندرها، رودها و دریاها، پایتخت‌ها، ادیان و اعتقادات، نژاد و زبان و حدود و سرحدات و مرزهای سرزمین‌ها و حکومت‌های محلی ارائه می‌دهند.
- نوشته‌های جغرافیایی ← مثال ← کتاب‌هایی با عنوان مشترک **المسالک و الممالک**[1] تألیف نویسندگان مختلف، از جمله **اصطخری**

ت. ادبیات و متون ادبی متون نظم و نثر ادبی، گونهٔ مهمی از منابع تاریخی محسوب می‌شوند.

دلایل اهمیت

↓

اوضاع سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و نیز **عقاید دینی** و **فلسفی** رایج در هر عصری، کم و بیش، در شعر **شاعران** و **نویسندگان** آن عصر انعکاس می‌یابند.

↓

نمونه‌ها

↓

بسیاری از شاعران مانند (۱) انوری، (شاعر دورهٔ سلجوقی) در **قصیدهٔ نامهٔ اهل خراسان**، (۲) سعدی در **بوستان** و **گلستان** و (۳) حافظ در **دیوانش**، به خوبی اوضاع سیاسی، اجتماعی و فرهنگی زمان خود را نقد کرده‌اند.

ث. سیاست‌نامه‌ها و اندرزنامه‌ها

سیاست‌نامه‌ها

- محتویات: کتاب‌های سیاست‌نامه‌ای حاوی اطلاعاتی سودمند دربارهٔ **۱.** شیوهٔ کشورداری، **۲.** مناسبات حکومت و مردم و **۳.** تشکیلات و نهادهای اداری، اقتصادی، نظامی و فرهنگی ارائه می‌دهند.
- نمونه: **سیاست‌نامهٔ خواجه نظام‌الملک توسی، وزیر مقتدر عصر سلجوقی**، یکی از برجسته‌ترین این آثار است.

اندرزنامه‌ها

- محتویات: اندرزنامه‌ها بیشتر به **۱.** اخلاق کشورداری و **۲.** مناسبات اخلاقی فرمانروا و مردم می‌پردازند.
- نمونه: از نمونه‌های مشهور اندرزنامه‌ها، می‌توان به **قابوس‌نامه**، نوشتهٔ **عنصرالمعالی** در **قرن پنجم هجری** اشاره کرد.

ج. سایر نوشته‌ها منابع نوشتاری تاریخ به مواردی که ذکر شد محدود نمی‌شود. انواع دیگری از تألیفات با نام طبقات، انساب و فرهنگ‌نامه‌های زندگی‌نامه‌ای نیز حاوی اطلاعات مفید تاریخی‌اند.

اسناد برجای‌مانده از دیوان‌های حکومتی سلسله‌ها نظیر ۱ فرمان‌ها ۲ معاهدات سیاسی ۳ اسناد اقتصادی و فرهنگی ۴ منشآت (نامه‌ها) نیز از منابع و مراجع مهم تاریخی محسوب می‌شوند.

نکته: متون تقویمی و گاه‌شماری، متون فلسفی و کلامی و فقهی، متون اخلاقی و سایر تألیفات علمی نیز می‌توانند به منظور تبیین اوضاع علمی دوره‌های تاریخی، مورد توجه و مطالعهٔ مورخان قرار گیرند.

۱- به معنی راه‌ها و کشورها

نوشته‌های روی سکه‌ها: اطلاعات مفیدی دربارهٔ اوضاع سیاسی، اجتماعی، مذهبی، اقتصادی و هنری سلسله‌های حکومتی و نام پادشاهان ارائه می‌دهند.

حالا تو بگو

کدام‌یک از مورخان سمت چپ با انواع کتاب‌های تاریخی سمت راست در ارتباط است؟

۱- تک‌نگاری	الف) محمد بن جریر طبری
۲- تاریخ‌های عمومی	ب) ابوالفضل بیهقی
۳- تاریخ‌های سلسله‌ای	پ) حکیم ابوالقاسم فردوسی
	ت) ابن عربشاه

جاهای خالی را با کلمات مناسب پر کنید.

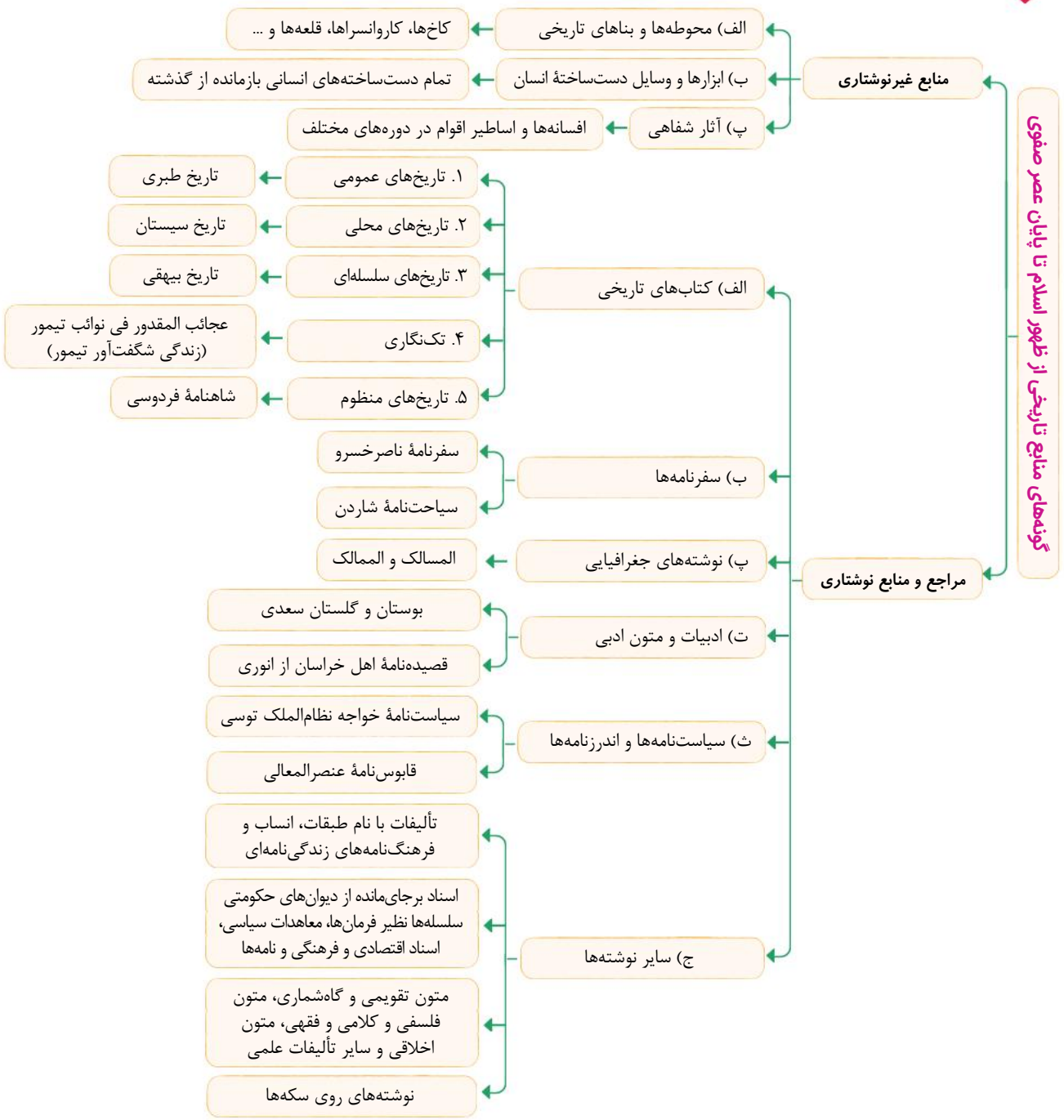
۴- کتاب تاریخ بیهقی از مشهورترین کتاب‌های ..... است.

۵- سرودن منظومه‌های حماسی و تاریخی که در ایران پیشینهٔ دیرینه‌ای داشت در دورهٔ ..... رواج و رونق بسیاری یافت.

۶- کتاب‌های ..... بیشتر به اخلاق کشورداری و مناسبات اخلاقی فرمانروا و مردم می‌پردازد.

پاسخ: ۱ ت ۲ الف ۳ ب ۴ تاریخ سلسله‌ای ۵ مغولان ۶ اندرزنامه

خلاصهٔ نموداری درس

سؤال‌های امتحانی (پاسخ در صفحهٔ ۱۷۶)

به خاطر بیاورید

الف) جمله‌های درست یا نادرست را مشخص کنید.

۱- ابزارها و وسایل دست‌ساختهٔ انسان گواه روشنی بر نوع فرهنگ و طرز فکر، چگونگی عقاید و آداب و رسوم پیشینیان ما هستند.

۲- تاریخ‌نگاری عمومی یکی از شاخه‌های تاریخ‌نگاری در ایران است که از قرن ۳ هجری قمری آغاز شد و تا اواخر صفویه تداوم یافت.

۳- تاریخ‌نگاری سلسله‌ای در دورهٔ معاصر در ایران رواج یافت.

۴- از مشهورترین تک‌نگاری‌ها می‌توان به عجائب‌المقدور فی نوائب تیمور تألیف ابن عربشاه اشاره کرد.

۵- کتاب تاریخ بیهقی از مشهورترین تاریخ‌های عمومی است.

۶- اندرزنامه‌ها بیشتر به اخلاق کشورداری و مناسبات اخلاقی فرمانروا و مردم می‌پردازند.

۷- نوشته‌های علمی اطلاعات بسیار بااهمیتی دربارهٔ نوع معیشت و آب‌وهوا ارائه می‌دهند.

۸- تاریخ سیستان از معروف‌ترین آثار تاریخ سلسله‌ای است.

۹- کتاب المسالک و الممالک از آثار برجستهٔ انوری می‌باشد.

۱۰- سیاست‌نامهٔ خواجه نظام‌الملک توسی از سیاست‌نامه‌های مهم دورهٔ غزنویان می‌باشد.

۱۱- بناهای تاریخی مانند مسجد گوهرشاد و خانقاه‌ها، کمک زیادی به شناخت فرهنگ، آداب و رسوم و سنت‌های مختلف اجتماعی در دوره‌های مختلف می‌کنند.

۱۲- محمد بن جریر طبری، تاریخ‌نگار و مؤلف نامدار کتاب تاریخ طبری، در فاصلهٔ سال‌های ۲۲۴ تا ۳۱۰ هجری قمری زیسته است.

ب) هر یک از عبارت‌های ستون اوّل به کدام یک از آثار ستون دوم اشاره دارد؟ (یک مورد از ستون سمت چپ اضافی است)

۱۳- لطیفه، تصنیف و لالایی جزء این دسته از آثار هستند.

۱۴- این نوع تاریخ نگاری از دورهٔ تیموریان به بعد مرسوم شد.

۱۵- سرایندگان این نوع آثار، رویدادهای تاریخی را به نظم می‌کشیدند.

الف) تک‌نگاری

ب) تاریخ‌های منظوم

پ) آثار شفاهی

ت) سفرنامه

کدام‌یک از گزینه‌های سمت چپ با موارد سمت راست در ارتباط هستند؟ (در ستون سمت چپ یک مورد اضافه است.)

۱۶- از مهم‌ترین تاریخ‌های عمومی

۱۷- از مشهورترین تاریخ‌های سلسله‌ای

۱۸- از معروف‌ترین تک‌نگاری‌ها

الف) تاریخ بیهقی

ب) تاریخ سیستان

پ) تاریخ طبری

ت) عجائب المقدور فی النوائب تیمور

هر یک از عبارت‌های ستون اول به کدام‌یک از موارد ستون دوم اشاره دارد؟ (دو مورد از ستون چپ اضافی است)

۱۹- وفات محمد بن جریر طبری

۲۰- پایان تألیف تاریخ سیستان

۲۱- آغاز تاریخ‌نگاری عمومی

الف) قرن ۴ هجری قمری

ب) قرن ۷ هجری قمری

پ) قرن ۸ هجری قمری

ت) قرن ۳ هجری قمری

ث) قرن ۱۴ هجری قمری

هر یک از نوشته‌های تاریخی ستون اوّل به کدام موارد از ستون دوم اشاره دارد؟ (یک مورد از ستون سمت چپ اضافی است.)

۲۲- سفرنامه

۲۳- متون جغرافیایی

۲۴- اندرزنامه

الف) بوستان و گلستان سعدی

ب) قابوس نامه

پ) سیاحت‌نامهٔ شاردن

ت) المسالک و الممالک

هر یک از عبارت‌های ستون اول به کدام‌یک از موارد ستون دوم اشاره دارد؟ (دو مورد از ستون چپ اضافی است)

۲۵- از آثار شفاهی

۲۶- از ابزارهای دست‌ساختهٔ انسان

۲۷- از مکان‌های تاریخی

۲۸- از بناهای تاریخی

الف) تصنیف

ب) تاریخ طبری

پ) میدان نقش جهان

ت) عجائب المقدور فی نوائب تیمور

ث) مجسمه

ج) دشت چالدران

پ) جاهای خالی را با کلمات مناسب پر کنید. (پنج مورد اضافی است)

سفال‌ها ـ اسناد ـ سفرنامه ـ تاریخ بیهقی ـ قانون‌گذاری ـ تاریخ‌های عمومی ـ سکه‌ها ـ تاریخ‌های سلسله‌ای ـ تاریخ طبری ـ کشورداری

۲۹- کتاب تاریخ طبری از محمد بن جریر طبری از مهم‌ترین و مشهورترین ..... است.

۳۰- نوشته‌های روی ..... اطلاعات مفیدی دربارهٔ نام پادشاهان ارائه می‌دهند.

۳۱- کتاب‌های سیاست‌نامه حاوی اطلاعات مفیدی دربارهٔ شیوهٔ ..... است.

۳۲- کتاب ..... از مهم‌ترین کتاب‌های تاریخ سلسله‌ای می‌باشد.

۳۳- ..... برجای‌مانده از دیوان‌های حکومتی سلسله‌ها از منابع و مراجع مهم تاریخی محسوب می‌شود.

ت) گزینه‌های مناسب را انتخاب کنید.

۳۴- انگیزهٔ اصلی نویسندگان کدام دسته از کتاب‌های تاریخی، ثبت و ضبط رویدادهای تاریخی، بیان ویژگی‌های جغرافیایی و اقتصادی و نگارش زندگی‌نامهٔ مفاخر و مشاهیر محلی بوده است؟

۱) تاریخ‌های سلسله‌ای ۲) تک‌نگاری ۳) تاریخ‌های منظوم ۴) تاریخ‌های محلی

۳۵- سرایندگان منظومه‌های حماسی و تاریخی در آثار خود به انجام چه اقدامی مبادرت می‌ورزیدند؟

۱) تاریخ زندگی فرمانروا را به صورت متمرکز و ویژه به نظم درمی‌آوردند. ۲) صرفاً افسانه‌های کهن را به نظم می‌کشیدند.

۳) رویدادهای تاریخی را به نظم می‌کشیدند. ۴) تاریخ جهان را از آغاز آفرینش تا زمانهٔ خود به نظم می‌کشیدند.

۳۶- کدام‌یک از مراجع و منابع نوشتاری زیر، اطلاعات با اهمیتی راجع به وضعیت اقتصادی، راه‌ها، قلعه‌ها، پایتخت‌ها، ادیان و اعتقادات، حدود و سرحدات و حکومت‌های محلی ارائه می‌دهند؟

۱) نوشته‌های جغرافیایی ۲) سفرنامه‌ها ۳) تاریخ‌های محلی ۴) تاریخ‌های سلسله‌ای

۳۷- کتاب عجائب‌المقدور نوشتهٔ چه کسی است؟

۱) طبری ۲) بیهقی ۳) ابن خردادبه ۴) ابن عربشاه

۳۸- در ..... مؤلفان عموماً به اشارهٔ فرمانروا، تاریخ زندگی او را به صورت متمرکز و ویژه مورد توصیف و ثبت و ضبط قرار می‌دهند.

۱) تاریخ‌های عمومی ۲) تاریخ‌های محلی ۳) تاریخ‌نگاری سلسله‌ای ۴) تک‌نگاری

۳۹- نگارش تاریخ منظوم در چه زمانی رواج و رونق بسیاری یافت؟

۱) دورهٔ غزنویان ۲) دوران مغولان ۳) دورهٔ صفوی ۴) دورهٔ اسلامی

۴۰- آثاری چون طبقات، انساب و فرهنگ‌نامه‌های زندگی‌نامه‌ای، جزء کدام دسته از منابع تاریخی به حساب می‌آیند؟

۱) منابع فرهنگی و تاریخی ۲) منابع عمومی ۳) منابع نوشتاری ۴) سفرنامه‌ها

۴۱- مؤلفان کدام نوع از تاریخ‌نگاری به نگارش تاریخ جهان از آفرینش عالم تا دورهٔ ساسانی و سپس رویدادهای تاریخ اسلام و سلسله‌های ایرانی تا زمان حیات خود پرداخته‌اند؟

۱) تاریخ‌های محلی ۲) تاریخ‌های سلسله‌ای ۳) تک‌نگاری ۴) تاریخ‌های عمومی

۴۲- قابوس‌نامه نوشتهٔ عنصرالمعالی نمونهٔ کدام‌یک از متون زیر است؟

۱) تک‌نگاری ۲) اندرزنامه ۳) منشآت ۴) قصاید

۴۳- سفرنامه‌ها اطلاعات مفیدی از کدام بخش ارائه می‌دهند که در دیگر منابع کم‌تر دیده می‌شود؟

۱) جغرافیای تاریخی سرزمین‌ها ۲) تاریخ اجتماعی و فرهنگی ملت‌ها

۳) نقد اوضاع سیاسی، اجتماعی و فرهنگی زمان خود ۴) زندگانی اجتماعی مردم

۴۴- کدام ویژگی از قصیدهٔ «نامهٔ اهل خراسان»، این اثر را به لحاظ تاریخی ارزشمند کرده است؟

۱) انعکاس اوضاع سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و عقاید دینی و فلسفی ۲) نقد اوضاع سیاسی، اقتصادی، اجتماعی

۳) پرداختن به اخلاق کشورداری و مناسبات اخلاقی فرمانروا و مردم ۴) تبیین اوضاع علمی آن دورهٔ تاریخی

۴۵- کدام‌یک از شیوه‌های تاریخ‌نویسی، با تاریخ‌نویسی محلی پیوستگی یافت؟

۱) تک‌نگاری ۲) تاریخ سلسله‌ای ۳) تاریخ منظوم ۴) تاریخ‌نگاری عمومی

۴۶- کدام‌یک از گزینه‌های زیر از منابع تاریخی مکتوب، محسوب می‌شود؟

۱) معاهدات سیاسی ۲) مثل‌ها ۳) لطیفه‌ها ۴) افسانه‌ها

۴۷- بررسی دست‌ساخته‌های انسانی بازمانده از گذشته در قلمرو چه دانش‌هایی قرار می‌گیرد؟

۱) معماری، هنر، جامعه‌شناسی ۲) باستان‌شناسی، نقاشی، معماری

۳) معماری، هنر، مردم‌شناسی ۴) باستان‌شناسی، هنر، معماری

۴۸- کدام نوع از تاریخ‌نگاری از دورهٔ تیموریان به بعد رواج یافت؟

۱) تاریخ عمومی ۲) تاریخ سلسله‌ای ۳) تاریخ محلی ۴) تک‌نگاری

ث) به سؤال‌های زیر پاسخ کوتاه بدهید.

۴۹- مورخان چگونه قادر به شناخت، تحلیل و تفسیر رویدادها و تحولات گذشته هستند؟

۵۰- کتاب تاریخ سیستان شامل چه بخشی از تاریخ این منطقه است؟

۵۱- تصویر مقابل جزء کدام‌یک از گونه‌های منابع غیرنوشتاری تاریخی محسوب می‌شود؟

۵۲- منابع غیرنوشتاری تاریخ ایران اسلام تا پایان عصر صفوی شامل چه منابعی می‌شود؟

۵۳- بررسی آثار برجای‌مانده در قلمرو کدام دانش‌ها، اطلاعات بسیار مفیدی را برای بازآفرینی گذشته در اختیار مورخان می‌گذارد؟

۵۴- مهم‌ترین گونه‌های مراجع و منابع نوشتاری را نام ببرید.

۵۵- انواع کتاب‌های تاریخی تألیف‌شده در دوران اسلامی را نام ببرید.

۵۶- یکی از تاریخ‌های منظوم در چه زمانی رواج یافت؟

۵۷- برجسته‌ترین منظومه‌های حماسی و تاریخی بلندآوازهٔ ایرانی را ذکر کنید.

۵۸- نام یکی از نویسندگانی را که دارای کتابی با عنوان مشترک «المسالک و الممالک» است را ذکر کنید.

۵۹- کدام آثار می‌توانند به منظور تبیین اوضاع علمی دوره‌های تاریخی مورد توجه و مطالعهٔ مورخان قرار گیرند؟

۶۰- مؤلفان تک‌نگاری، چه اطلاعاتی را ثبت و ضبط می‌کردند؟

۶۱- مثل‌ها و لطیفه‌ها جزء کدام دسته از منابع غیرنوشتاری است؟

۶۲- چرا دشت چالدران در پژوهش‌های تاریخی از اهمیت برخوردار است؟

تعریف اصطلاحات یا مفاهیم تاریخی

۶۳- تاریخ‌های محلی

۶۴- المسالک و الممالک

۶۵- تک‌نگاری

۶۶- اندرزنامه‌ها

۶۷- تاریخ‌نگاری عمومی

۶۸- سیاست‌نامه‌ها

مقایسهٔ پدیده‌های تاریخی

۶۹- گونهٔ تاریخ‌نگاری تاریخ‌های سلسله‌ای را با تک‌نگاری مقایسه کنید.

۷۰- شیوهٔ تاریخ‌نگاری (به لحاظ محتوا و زمان) در تاریخ بیهقی و عجائب المقدور فی نوائب التیمور را باهم مقایسه کنید.

۷۱- اطلاعات تاریخی موجود در سفرنامه‌ها و سکه‌ها را با یکدیگر مقایسه کنید.

اظهار نظر و قضاوت

۷۲- به نظر شما، چرا آثار و بناهای تاریخی از مهم‌ترین منابع و مراجع پژوهش دربارهٔ گذشته‌های دور و نزدیک محسوب می‌شوند؟

۷۳- به نظر شما چرا باید سیاست‌نامهٔ خواجه نظام‌الملک را یک منبع تاریخی در نظر بگیریم؟

۷۴- به نظر شما چرا ابزارها و وسایل دست‌ساختهٔ انسان از منابع موثق برای مورخان محسوب می‌شود؟

توصیف، فهرست و طبقه‌بندی اجزا یا ویژگی‌های پدیده‌های تاریخی

۷۵- مهم‌ترین انواع منابع غیرنوشتاری را نام ببرید. (ذکر دو مورد)

۷۶- یکی از برجسته‌ترین نمونه‌های سیاست‌نامه را ذکر کنید.

۷۷- تاریخ‌های محلی، حاوی چه اطلاعاتی هستند؟ نام ببرید.

۷۸- انواع مختلف ادبیات عامیانه را نام ببرید.(ذکر چهار مورد).

۷۹- دسته‌بندی‌های مراجع و منابع مکتوب تاریخ اسلام و ایران در دوران اسلامی را نام ببرید. (ذکر چهار مورد)

تشریحی (علل، دلایل، آثار، نتایج و پیامدهای تاریخی)

۸۰- آثار و بناهای برجای‌مانده از دورهٔ تاریخی مورد مطالعه، به مورخان چه امکانی می‌دهند؟

۸۱- مؤلفان کتب تاریخ‌های عمومی، کدام موارد را ثبت و ضبط کرده‌اند؟

۸۲- تاریخ‌نگاری سلسله‌ای چه نوع تاریخ‌نگاری است؟

۸۳- سفرنامه‌ها چه اطلاعاتی را به مورخان ارائه می‌دهند؟

۸۴- بررسی و مطالعهٔ محیط جغرافیایی رویدادها چه اهمیتی دارد؟

۸۵- چرا متون نظم و نثر ادبی گونهٔ مهمی از منابع تاریخی محسوب می‌شوند؟

۸۶- تفاوت سیاست‌نامه‌ها و اندرزنامه‌ها را بنویسید.

۸۷- نوشته‌های روی سکه‌ها چه اطلاعاتی ارائه می‌دهند؟

۸۸- چرا مطالعه آثار شفاهی در تاریخ‌نگاری اهمیت دارد؟

۸۹- انگیزهٔ اصلی نویسندگان تاریخ محلی از نوشتن کتاب‌های تاریخی چه بود؟

کاربست بررسی شواهد و مدارک

۹۰- با توجه به متن به سؤالات زیر پاسخ دهید.

«قرآن کریم منشأ اصلی و یکی از مؤثرترین و الهام‌بخش‌ترین سرمشق‌های تاریخ‌نگاری اسلامی است. قرآن سند دست اوّل زندگانی رسول خدا و چگونگی روابط ایشان با افراد و گروه‌های مختلف سیاسی و اجتماعی در عربستان، خصوصاً مکه و مدینه است.»

الف) اگر یک مؤلف بخواهد برای نگارش یک کتاب تاریخ عمومی از کتاب قرآن، به عنوان یک منبع استفاده کند، کدام بخش‌ها را می‌تواند با استفاده از آن بنویسد؟

ب) با توجه به تمرکز اطلاعات موجود در قرآن بر شهرهای مکه و مدینه، این کتاب می‌تواند در تألیف کدام‌یک از کتاب‌های تاریخی مورد استفاده قرار بگیرد؟

۹۱- با توجه به متن به سؤالات زیر پاسخ دهید.

«کسان خویش به ضبط شهر فرستاد. به هر کوی و برزن جمعی از آنان برگماشت و در هر ناحیت و محلت گروهی پراکنده داشت و آنان سر به تبهکاری و دست به آزار اهالی برآوردند. مردم را بنده‌وار به خدمت گرفتند و آزار و ستم از حد به در بردند. اهل اصفهان که شیوهٔ حمیت داشتند و مرگ را بدان زبونی و خواری ترجیح می‌نهادند، داستان این تطاول با رئیس خود در میان آوردند و میگفت من شبانگاه طبل مینوازم چون بانگ آن شنیدید هرکس در میهمان خود درآویزد و چنان که خواهد خون وی بریزد ...» (ابن عربشاه)

الف) متن فوق، به عنوان بخشی از یک کتاب تاریخی از نوع تک‌نگاری، حاوی چه نوع اطلاعاتی است؟

ب) ابن عربشاه این متن را دربارهٔ چه کسی نوشته است؟

۹۲- با توجه به متن به سؤالات زیر پاسخ دهید.

«نهم محرم به قزوین رسیدم. باغستان بسیار داشت، بی دیوار و خار و هیچ مانعی از دخول در باغات نبود و قزوین را شهری نیکو دیدم. بارویی حصین و کنگره بر آن نهاده و بازارهایی خوب، مگر آن‌که آب در وی اندک بود و منحصر به کاریزها در زیرزمین و رئیس آن مردی علوی بود و از همه صنّاع‌ها که در آن شهر بود کفش گر بیشتر بود.»

الف) با توجه به اطلاعات موجود در این متن، این اثر به احتمال زیاد یک کتاب تاریخ عمومی است یا یک سفرنامه؟ چرا؟

ب) با توجه به اطلاعات متن، این اثر به کدام‌یک از کتاب‌های تاریخ محلی و یا تک‌نگاری شباهت بیشتری دارد؟ چرا؟

پاسخ نامهٔ تشریحی

درس اول: منابع پژوهش در تاریخ اسلام و ایران دوران اسلامی

۱. درست
۲. نادرست: از قرن ۳ هجری قمری آغاز شد و تا اواخر عصر قاجاریه تداوم یافت.
۳. نادرست: تاریخ‌نگاری سلسله‌ای که در دورهٔ اسلامی در ایران رواج یافت.
۴. درست
۵. نادرست: این کتاب از مشهورترین تاریخ‌های سلسله‌ای است.
۶. درست
۷. نادرست: نوشته‌های جغرافیایی اطلاعات بسیار بااهمیتی دربارهٔ نوع معیشت و آب‌وهوا ارائه می‌دهند.
۸. نادرست: تاریخ سیستان از معروف‌ترین آثار تاریخی محلی است.
۹. نادرست: کتاب المسالک و الممالک از آثار اصطخری می‌باشد.
۱۰. نادرست: خواجه نظام‌الملک توسی از وزیران عصر سلجوقی می‌باشد؛ بنابراین کتاب سیاست‌نامهٔ ایشان از آثار برجستهٔ عصر سلجوقیان است.
۱۱. نادرست: مطالعهٔ روشمند افسانه‌ها و اساطیر اقوام در دوره‌های مختلف تاریخی، خاطرات شفاهی، انواع مختلف ادبیات عامیانه، اعم از داستان‌های تاریخی، قهرمانی، اخلاقی و تخیلی، گونه‌های متفاوت مثل‌ها، لطیفه‌ها و انواع شعر، نظیر دوبیتی، تصنیف، ترانه و لالایی کمک زیادی به شناخت فرهنگ، آداب و رسوم و سنت‌های مختلف اجتماعی در دوره‌های مختلف می‌کنند.
۱۲. درست
۱۳. پ آثار شفاهی
۱۴. الف تکنگاری
۱۵. ب تاریخ‌های منظوم
۱۶. پ تاریخ طبری
۱۷. الف تاریخ بیهقی
۱۸. ت عجائب المقدور فی التوائب تیمور
۱۹. الف قرن ۴ هجری قمری
۲۰. پ قرن ۸ هجری قمری
۲۱. ت قرن ۳ هجری قمری
۲۲. پ سیاحت‌نامهٔ شاردن
۲۳. ت المسالک و الممالک
۲۴. ب قابوس‌نامه
۲۵. الف تنصیف
۲۶. ث مجسمه
۲۷. ج دشت چالدران
۲۸. پ میدان نقش جهان
۲۹. تاریخ‌های عمومی
۳۰. سکه‌ها
۳۱. کشورداری
۳۲. تاریخ بیهقی
۳۳. اسناد

۳۴. ۴ تاریخ‌های محلی
۳۵. ۳ رویدادهای تاریخی را به نظم می‌کشیدند.
۳۶. ۱ نوشته‌های جغرافیایی
۳۷. ۴ ابن عربشاه
۳۸. ۴ تکنگاری از دورهٔ تیموریان به بعد مرسوم شد.
در این نوع تاریخ‌نگاری مؤلفان عموماً به اشارهٔ فرمانروا، تاریخ زندگی او را به صورت متمرکز و ویژه مورد توصیف و ثبت و ضبط قرار می‌دهند.
۳۹. ۲ این سبک از تاریخ‌نگاری از دورهٔ مغولان رایج شد.
۴۰. ۳ منابع نوشتاری
۴۱. ۴ تاریخ‌های عمومی
۴۲. ۲ اندرزنامه
۴۳. ۴ سفرنامه‌ها اطلاعات مفیدی از زندگانی اجتماعی مردم ایران ارائه می‌کنند که در دیگر منابع کم‌تر دیده می‌شوند.
۴۴. ۲ بسیاری از شاعران مانند انوری، شاعر دورهٔ سلجوقی در قصیدهٔ نامهٔ اهل خراسان، سعدی در بوستان و گلستان و حافظ در دیوانش، به خوبی اوضاع سیاسی، اجتماعی و فرهنگی زمان خود را نقد کرده‌اند.
۴۵. ۲
۴۶. ۱
۴۷. ۴
۴۸. ۴
۴۹. با کاوش و نقد و بررسی شواهد و مدارک مندرج در منابع تاریخی
۵۰. از ایام قدیم تا سال ۷۲۵ ق.
۵۱. ابزار و وسایل دست‌ساختهٔ انسان.
۵۲. ۱) محوطه‌ها و بناهای تاریخی ۲) ابزارها و وسایل دست‌ساختهٔ انسان ۳) آثار شفاهی
۵۳. باستان‌شناسی ـ معماری ـ هنر
۵۴. کتاب‌های تاریخی ۲) سفرنامه‌ها ۳) نوشته‌های جغرافیایی ۴) ادبیات و متون ادبی ۵) سیاست‌نامه‌ها و اندرزنامه‌ها ۶) سایر نوشته‌ها
۵۵. ۱) تاریخ‌های عمومی ۲) تاریخ‌های محلی ۳) تاریخ‌نگاری سلسله‌ای ۴) تکنگاری ۵) تاریخ منظوم
۵۶. سرودن منظومه‌های حماسی و تاریخی که در ایران پیشینهٔ دیرینه‌ای داشت، از دورهٔ مغولان رواج و رونق بسیاری یافت.
۵۷. شاهنامه اثر حکیم ابوالقاسم فردوسی
۵۸. اصطخری
۵۹. متون تقویمی و گاه‌شماری، متون فلسفی و کلامی و فقهی، متون اخلاقی و سایر تألیفات علمی
۶۰. تاریخ زندگی فرمانروا (پادشاه)
۶۱. آثار شفاهی
۶۲. زیرا بستر وقوع یک رویداد تاریخی است.
۶۳. تاریخ‌های محلی یکی از مهم‌ترین گونه‌های تاریخ‌نگاری و یکی از گنجینه‌های مهم اطلاعات سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و نظامی و نیز جغرافیایی شهرها و مناطق ایران است.
۶۴. المسالک و الممالک نمونه‌هایی از نوشته‌های جغرافیایی و کتاب‌هایی با عنوان مشترک، تألیف نویسندگان مختلف.
۶۵. نوعی از کتاب‌های تاریخی که در آن مؤلفان عموماً به خواست فرمانروا، تاریخ زندگی او را به صورت متمرکز و ویژه، توصیف و ثبت و ضبط می‌کردند.
۶۶. کتاب‌هایی که بیشتر به اخلاق کشورداری و مناسبات اخلاقی فرمانروا و مردم می‌پرداختند.
۶۷. یکی از شاخه‌های تاریخ‌نگاری در ایران که از قرن سوم هجری تا اواخر عصر قاجار تداوم یافت. مؤلفان تاریخ‌های عمومی نگارش تاریخ جهان را از آفرینش عالم آغاز می‌کردند و سپس به شرح زندگی حضرت آدم و دیگر پیامبران می‌پرداختند.
۶۸. این دسته از کتاب‌های تاریخی حاوی اطلاعات سودمندی دربارهٔ شیوهٔ کشورداری، مناسبات حکومت و مردم و تشکیلات و نهادهای اداری، اقتصادی، نظامی و فرهنگی ارائه می‌دهند.
۶۹. در تاریخ‌نگاری سلسله‌ای، فرمانروایان بزرگ و کوچک، به منظور ثبت و ضبط رویدادهای دوران خود، معمولاً ادیبان و دانشمندان را تشویق و مأمور به تدوین این رویدادها می‌کردند.
اما در تکنگاری، مؤلفان عموماً به اشارهٔ فرمانروا، تاریخ زندگی او را به صورت متمرکز و ویژه، توصیف و ثبت و ضبط می‌کردند.
۷۰. شیوهٔ تاریخ‌نگاری در تاریخ بیهقی تاریخ سلسله‌ای و در عجائب المقدور فی نوائب التیمور تکنگاری است. تاریخ‌نگاری سلسله‌ای در دوران اسلامی رواج یافت. فرمانروایان بزرگ و کوچک، به منظور ثبت و ضبط رویدادهای دوران خود، معمولاً ادیبان و دانشمندان را تشویق و مأمور به تدوین این رویدادها می‌کردند. بعدها با گسترش تاریخ‌نویسی سلسله‌ای در میان سلسله‌های محلی، این نوع تاریخ‌نویسی با تاریخ‌نویسی محلی پیوستگی یافت.
تکنگاری از دورهٔ تیموریان به بعد مرسوم شد. در این نوع تاریخ‌نگاری مؤلفان عموماً به اشارهٔ فرمانروا، تاریخ زندگی او را به صورت متمرکز و ویژه توصیف و ثبت و ضبط می‌کردند.
۷۱. در سفرنامه‌ها اطلاعات مفیدی از زندگانی اجتماعی مردم ایران ارائه شده که در دیگر منابع کم‌تر دیده می‌شوند. در این نوشته‌ها جهانگردان دربارهٔ تاریخ اجتماعی و فرهنگی و جغرافیای تاریخی سرزمین‌هایی را که دیده‌اند (از جمله ایران) به صورت سفرنامه ارائه می‌دهند، اما سکه‌های تاریخی دربارهٔ اوضاع سیاسی، اجتماعی، مذهبی، اقتصادی و هنری سلسله‌های حکومتی و نام پادشاهان ارائه می‌دهند.

۷۲. زیرا این آثار به مورخان، برای فهم عمیق‌تر و بازسازی دقیق‌تر گذشته‌ها کمک می‌کنند.

۷۳. زیرا خواجه نظام‌الملک از وزرای مقتدر دورهٔ سلجوقی بوده و در اثر خود اطلاعات سودمندی دربارهٔ شیوهٔ کشورداری، مناسبت حکومت و مردم و تشکیلات و نهادهای اداری، اقتصادی، نظامی و فرهنگی این عصر را ارائه می‌دهد.

۷۴. تمام دست‌ساخته‌های انسانی بازمانده از گذشته، گواه روشنی بر نوع فرهنگ و عقاید و آداب و رسوم پیشینیان ما هستند و اطلاعات بسیار مفیدی برای بازآفرینی گذشته، در اختیار مورخان می‌گذارند.

۷۵. محوطه‌ها و بناهای تاریخی، ابزار و وسایل دست‌ساختهٔ انسان، آثار شفاهی (ذکر دو مورد کافی است)

۷۶. سیاست‌نامهٔ خواجه نظام‌الملک توسی، وزیر مقتدر عصر سلجوقی، یکی از برجسته‌ترین آثار است.

۷۷. اطلاعات سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، نظامی و جغرافیایی شهرها و مناطق ایران

۷۸. داستان‌های تاریخی، قهرمانی، اخلاقی و تخیلی، گونه‌های متفاوت مثل‌ها، لطیفه‌ها و انواع شعر، نظیر دوبیتی، تصنیف، ترانه و لالایی

۷۹. ۱- کتاب‌های تاریخی، ۲- سفرنامه‌ها و نوشته‌های جغرافیایی، ۳- ادبیات و متون ادبی، ۴- سیاست‌نامه و اندرزنامه‌ها، ۵- سایر نوشته‌ها (ذکر چهار مورد کافی است)

۸۰. آثار و بناهای برجای‌مانده از دورهٔ تاریخی مورد مطالعه، به مورخان این امکان را می‌دهند تا از اوضاع فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و نظامی دوران گذشته آگاهی یابند و به مورخان برای فهم عمیق‌تر و بازسازی دقیق‌تر گذشته‌ها کمک می‌کنند.

۸۱. مؤلفان این دسته از آثار تاریخ جهان را از آفرینش عالم آغاز می‌کردند و سپس به شرح زندگی حضرت آدم و دیگر پیامبران، می‌پرداختند. پس از آن تاریخ اساطیری ایران را از کیومرث آغاز و به پایان دورهٔ ساسانیان ختم می‌کردند. در ادامه، رویدادهای تاریخ اسلام و سلسله‌های ایرانی را تا زمان حیات خود ثبت و ضبط می‌کردند.

۸۲. یکی دیگر از گونه‌های تاریخ‌نگاری که در دورهٔ اسلامی در ایران رواج یافت، تاریخ‌های سلسله‌ای بود. فرمانروایان بزرگ و کوچک به منظور ثبت و ضبط رویدادهای دوران خود، معمولاً ادیبان و دانشمندان را تشویق و مأمور به تدوین این رویدادها می‌کردند. بعدها با گسترش این نوع تاریخ‌نویسی در میان سلسله‌های محلی، این نوع تاریخ‌نویسی با تاریخ‌نویسی محلی پیوستگی یافت.

۸۳. سفرنامه‌ها اطلاعات مفیدی از زندگانی اجتماعی مردم ایران ارائه می‌کنند که در دیگر منابع کم‌تر دیده می‌شوند. بسیاری از جهانگردان گنجینه‌ای از اخبار و اطلاعات بسیار باارزش از تاریخ اجتماعی و فرهنگی و جغرافیای تاریخی سرزمین‌هایی را که دیده‌اند از جمله ایران به صورت سفرنامه ارائه داده‌اند.

۸۴. بررسی و مطالعهٔ محیط جغرافیایی رویدادها در پژوهش‌های تاریخی اهمیت زیادی دارد. نوشته‌های جغرافیایی اطلاعات بسیار بااهمیتی دربارهٔ آداب و رسوم، فرهنگ، نوع معیشت، آب‌وهوا، وضعیت اقتصادی، نظامی و راه‌ها، کالاها، قلعه‌ها، برج‌ها، بندرها، رودها، پایتخت‌ها، ادیان و اعتقادات، نژاد و زبان و حدود و سرحدات و مرزهای سرزمین‌ها و حکومت‌های محلی ارائه می‌دهند.

۸۵. زیرا اوضاع سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و نیز عقاید دینی و فلسفی رایج در هر عصری کم‌وبیش در شعر شاعران و نوشته‌های ادبی منثور نویسندگان آن عصر انعکاس می‌یابند. هم‌چنین بسیاری از شاعران مانند انوری شاعر دورهٔ سلجوقی در قصیدهٔ نامهٔ اهل خراسان، سعدی در بوستان و گلستان و حافظ در دیوانش به خوبی اوضاع سیاسی، اجتماعی و فرهنگی زمان خود را نقد کرده‌اند.

۸۶. کتاب‌های سیاست‌نامه اطلاعاتی سودمند دربارهٔ شیوهٔ کشورداری، مناسبات حکومت و مردم و تشکیلات و نهادهای اداری، اقتصادی، نظامی و فرهنگی ارائه می‌دهند، اما اندرزنامه‌ها بیشتر به اخلاق کشورداری و مناسبات اخلاقی فرمانروا و مردم می‌پردازند.

۸۷. نوشته‌های روی سکه‌ها اطلاعات مفیدی دربارهٔ اوضاع سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، مذهبی و هنری سلسله‌های حکومتی و نام پادشاهان ارائه می‌دهند.

۸۸. مطالعهٔ روشمند آثار شفاهی کمک زیادی به شناخت فرهنگ، آداب و رسوم و سنت‌های مختلف اجتماعی در دوره‌های مختلف می‌کند.

۸۹. ثبت و ضبط رویدادهای تاریخی، بیان ویژگی‌های جغرافیایی و اقتصادی و نگارش زندگی‌نامهٔ مفاخر و مشاهیر محلی بوده است.

۹۰. **الف** ۱) بخش‌های تاریخ آفرینش، ۲) شرح زندگی حضرت آدم و دیگر پیامبران و ۳) رویدادهای تاریخ اسلام تا زمان حیات پیامبر (ذکر یک مورد کافی است) **ب** تاریخ‌های محلی

۹۱. **الف** تاریخ زندگی فرمانروا (پادشاه) **ب** تیمور

۹۲. **الف** سفرنامه ـ نگارنده به رسیدن خود به شهر قزوین اشاره دارد، یعنی به احتمال زیاد به آن شهر سفر کرده و اطلاعات زیادی از زندگی اجتماعی در این شهر ارائه داده است **ب** تاریخ محلی ـ به علت وجود اطلاعات اجتماعی، فرهنگی و جغرافیایی از یک شهر و منطقه در ایران